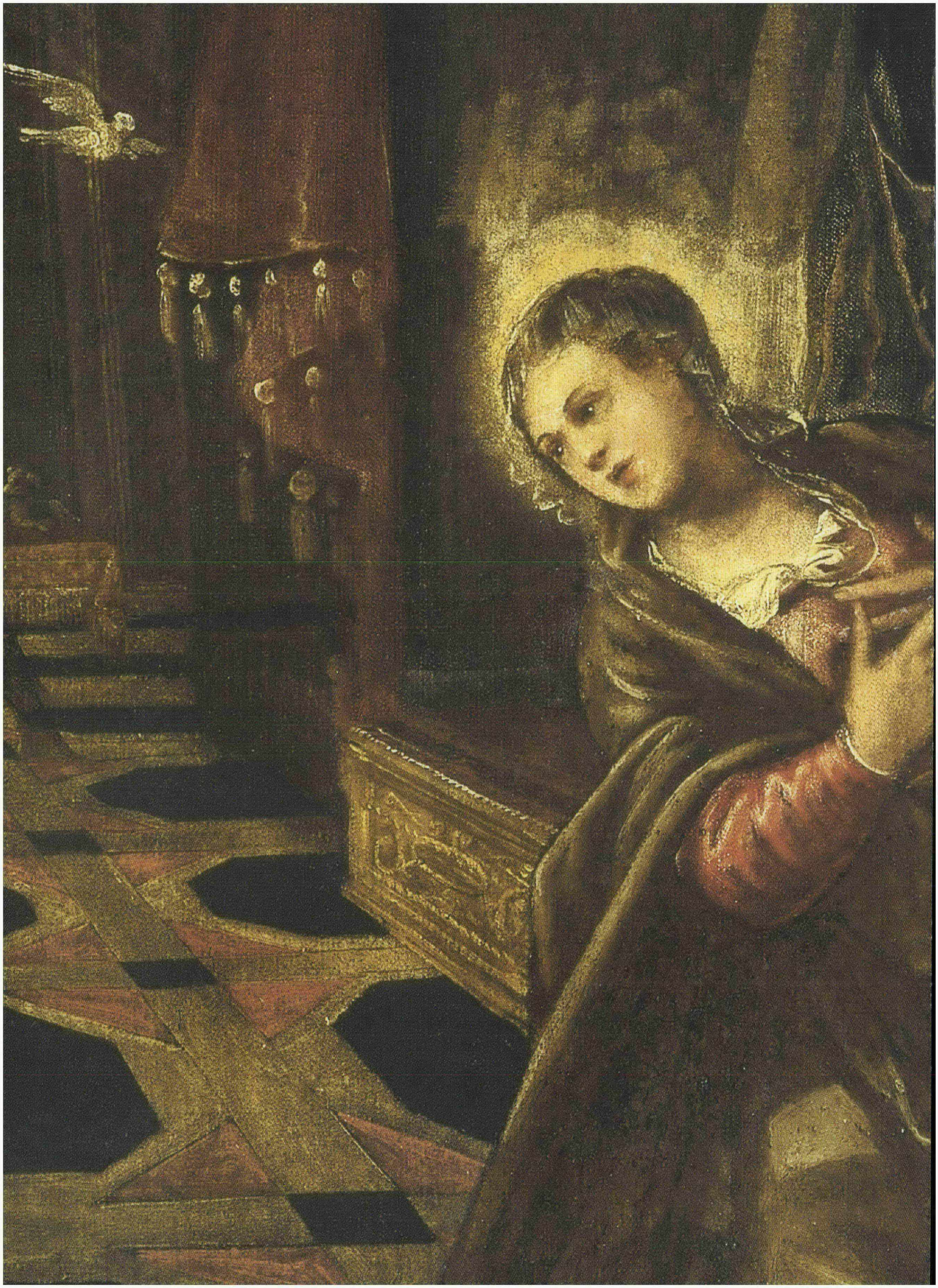

BENGT GÖRANSSON

Marie Bebådelse

och de oförenliga kulturernas förening

Det är nu mer än fyrtio år sedan C P Snows tankar om de båda kulturerna, den humanistiska och den naturvetenskapliga, första gången publicerades på svenska. Vid den tidpunkten var hans resonemang i högsta grad relevant; det fanns en klyfta mellan den ena som kunde beskrivas som ingenjörernas kultur och den andra, den humanistiska, som odlades i salongerna. Den förra uppfattades som modern och hörde därför framtiden till, medan den senare sågs som lite finare, men den vore å andra sidan dömd att gå under. Snows bok gav oss som gått i den gamla latinskolan en nyttig tankeställare. Vår generation hade drabbats hårt av det närmast löjeväckande lärdomssnobberi som odlades på latinlinjen – att inte kunna räkna, att inte känna till fysik och kemi var något att vara stolt över. Jag blygs när jag i efterhand läser min studentuppsats om latinets bildningsvärde i vår tid. Det var inte mycket jag begrep. Att latinlinjen sedan valdes av många, kanske av ett flertal, som där såg chansen att slippa den hemska matematiken gjorde inte saken bättre. För egen del lärde jag mig räkna hyggligt i alla fall, men avgrunderna ifråga om fysik och kemi består.

Låt mig för ordningens skull påpeka att jag inte skriver detta i något slags iver att bedriva ångestfylld självkritik. Jag minns ju att reallinjens elever odlade ett motsvarande förakt för den klassiska bildningen. Jag beskriver ett förhållningssätt som jag idag bara kan betrakta som ointellektuellt.

Den lika snabba som omvälvande tekniska utvecklingen under vårt sekel har lett till att det numera knappast går att åtskilja de båda kulturerna

Detalj ur Marie bebådelse, målning av Jacopo Tintoretto.
FOTO NATIONALMUSEUM

på det sätt som Snow gjorde. Det är lika självfallet för humanister att förlita sig till datateknik som det är för tekniker. Men det betyder inte att förståelsen med nödvändighet ökat. Ännu för tjugo år sedan kunde en allmänintresserad person utan djupare teknisk utbildning utföra enklare justeringar på sin bil. Den yrkesskicklige bilmekanikern visste vari felet på motorn bestod; idag talar ett datorstyrt instrument om för honom vad som behöver göras och han behöver inte alltid förstå. För tjugo år sedan kunde man fortfarande i teknikfientlighetens värsta tid hävda att natur och kultur egentligen vore samma sak. Tekniken kunde därmed definieras som okultur. I själva verket är det ju alltid en motsättning mellan natur och kultur, alla kulturyttringar ingriper i naturens förlopp, påverkar och förändrar dem. (Jag vill minnas att det är Fay Weldon som en gång sagt att naturen är kvinnans fiende; naturen vill att kvinnan föder trettio barn.)

Det förhållandet att den av Snow påtalade kulturklyftan blivit mindre innebär dock inte att alla gamla ämnesgränser utplånats. Det vill som bekant gärna många pedagoger tro; drömmen om läraren som undervisar alla barn och ungdomar i allt från sexåringens läsning till gymnasiets avancerade kemi är alltjämt stark men inte mera realistisk för den skull. Att forskarna idag behöver en bredare kunskapsgrund än förr är visserligen sant, men ämnesavgränsningarna kan tvärtom ha blivit tydligare till följd av den långtgående specialisering som bl a ny teknik möjliggjort. Ostridigt är dock att också distinkt avgränsade ämnen numera både kan och bör studeras inom skilda fakulteter, och detta leder till att universitetstanken i dess ursprungliga bemärkelse – universitetet som den allomfattande hulda modern – på nytt kan komma att bli ideal.

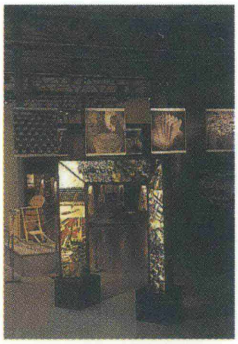
Det är symptomatiskt att det är inom discipliner som närmast kan kallas kvasivetenskapliga som en motsatt tendens framträder. Det är där man påträffar tendenser till avskiljande. Ekonomutbildningarna, både på högskolenivå och närmast under kan tjäna som exempel. Organisatoriskt bildar dessa numera ofta egna enheter inom universitet och högskolor, och på den lägre nivån markerar utbildningsföretagens annonser en strävan efter en exklusiv identifikation som påminner om den som för något årtionde sedan präglade erbjudandena om naprapatutbildning. Mot denna ekonomutbildningarnas slutenhet står tvärvetenskapernas strävan efter generalitet. För ekonomerna gäller det att till varje pris hitta en exklusiv yrkesroll – den kunskap som förvärvas bör helst inte delas med andra, och det är den kompetens som man är helt ensam om som ger den avgörande konkurrensfördelen. För exempelvis biomedicinaren är det viktigt att få del också av andras kunskaper och av erfarenheter från andra ämnesområden än dem där han inhämtat sina grundkunskaper; priset för ett sådant tillträde är att han delar med sig också av de egna kunskaperna.

Detta senare förhållningssätt är universitetets klassiska och till denna generella bildningssyn ansluter sig också en traditionell folkbildningssyn.

Museets roll

När jag ställs inför frågan om museets framtida roll ser jag det naturligt att utgå från det hittills sagda. Museet, som av många utanförstående främst brukar uppfattas som föremålssamling, kan även utanför fackkretsarna bli allt viktigare som forsknings- och utvecklingsinstitution. Om de vetenskapliga gränserna allt oftare överskrids och om humaniora får allt närmare relationer till naturvetenskap, kommer vi att få ett större behov än hittills av att finna platser där mångfalden och komplexiteten kan studeras. Museet kan bli en sådan plats.

Det är dock inte alldeles enkelt för museet att erövra denna plats. Redan i museet självt finns det inbyggt hinder för dess erövrande av en ny position. Låt mig från det tekniska området peka på det förhållandet att de många föremålen, framförallt de många nya, fantasieggande eller i varje fall tekniskt utvecklade föremålen leder oss till en allt starkare föremålsfixering. Museerna utsätts för ett tryck från flera håll till följd härav. Dels ökar föremålsmängden oavbrutet, samtidigt som föremålens livslängd blir allt kortare, dels förleder de tekniska innovationerna nyttjaren att överdramatisera det enskilda föremålets roll. Med en viss oro ser jag idag hur allt fler museer öppnas för allt smalare specialiteter. Leksaksmuseer som snarare är en samlares samling än ett museum i egentlig mening, verktygsmuseer vars identitet är redskap tillverkade under en begränsad period av en viss tillverkare, t ex en bestämd motorsågstyp, förekommer. Ett alldeles nyöppnat myggmuseum får vara exempel på denna typ av museer som om de blir alltför vanliga kan komma att försvåra överblick och förståelse och inte bli annat än kuriosakabinett i dålig mening.

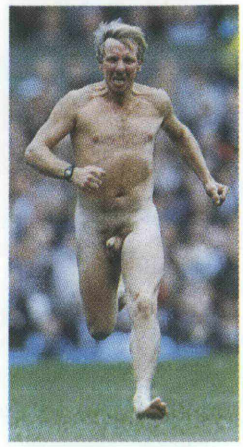
Kulor, krus och kaviar – en utställning om symbolladdade industriprodukter.

FOTO NISSE CRONESTRAND, TEKNISKA MUSEETS ARKIV

Den risk som det generella perspektivet innehåller – att vetta åt det abstrakta – måste man beakta, och likaså måste man se upp med tendensen att låta sig förvillas av det spektakulärt visionära: hur utvecklar man ett halvgammalt framtidsmuseum för att formulera frågan konkret och rått?

Det finns emellertid ytterligare en central roll för museet att spela i morgondagens samhälle, en roll som går längre än till att vara kunskapsbank och studie/forskningscentrum. Det goda museet kan som jag ser det också tjäna som en av samhällets centrala identitetsskapande institutioner, där besökaren lär sig känna sig själv som del av en större gemenskap. Människors samhörighet byggs inte upp med enbart territoriet som bas. Geografin är inte tillräcklig. För samhällsgemenskap krävs mer än den fysiska närheten. Många tror att solidaritet är något som uppstår av sig själv i det

lilla samhället, där individerna är synliga och identifierade. Stämmer det? Det tycks i varje fall inte gälla om det lilla samhället inte är större än en öde ö? Är inte detta en av lärdomarna av TV-serien Robinson? Först när människor finner gemensamma intressen och kan utveckla gemensamma kunskaper blir samhörigheten möjlig. Först då finner hon identitet. Det som kallas identitetskänsla är i regel just känslan av trygghet hos den som ingår i en grupp. Det är där, i kollektivet som individen hämtar sin trygghet. Detta påstående torde vara okontroversiellt: trygg är bara den som förmår identifiera sig – tillsammans med och med hjälp av andra, inte den som får nöja sig med att identifieras av andra. Han som sliter av sig alla kläderna och spritt naken rusar ut i Täby centrum blir omedelbart identifierad, men någon identitet vinner han inte. Exhibitionisten torde vara den mest identitetslöse av alla.

Identitetslös?
FOTO ERIC RENARD, PRESSENS BILD AB

Detta resonemang leder mig till slutsatsen att museet också har en uppgift att fylla för befästandet av demokratin. Denna är beroende av att medborgarna har en fast kulturbas – så stabil att de klarar att utsättas för påverkan av andra kulturer och samhällen. Att medverka till att befästa kulturbasen – det är ett annat sätt att beskriva museets roll som identitetsskapare. När museet fullgör den uppgiften skadar det inte om det är roligt men det måste ha andra ambitioner än att bara vara nöjesfält.

Kulturernas förening

För att museet skall lyckas med denna vidare, kulturfostrande uppgift måste det både problematisera och komplicera det som visas. Allt är inte enkelt men det svåra kan man lära sig förstå. Samband och insikter är viktigare än händelser och berättelser.

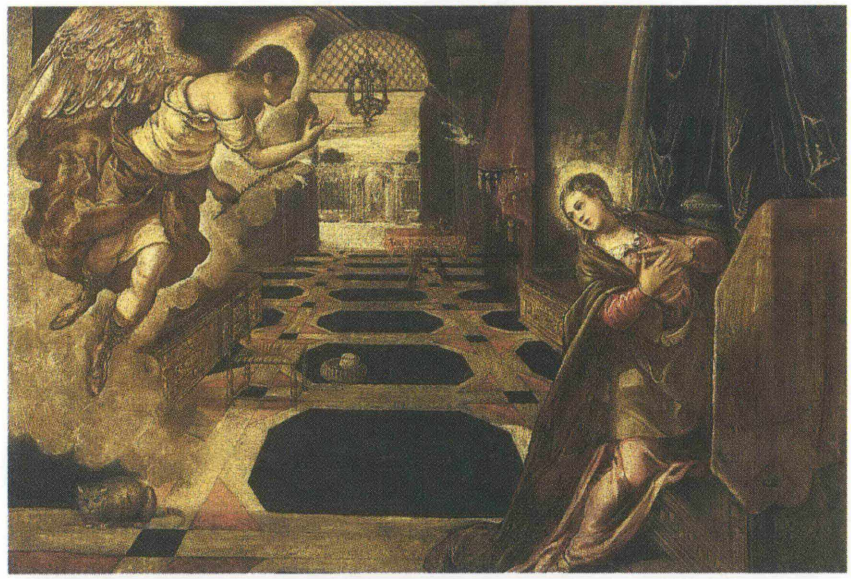
Låt mig med hänvisning till ett möte jag hade med ett konstverk i Skeppsholmskyrkan i Stockholm förklara mitt resonemang. Det var ett inslag i Svenska Kyrkans stora konstprojekt under kulturhuvudstadsåret: Ordet – Bebådat, Nedbrutet, Återfött. Vid altaret mötte besökaren Jacopo Tintorettos målning Marie bebådelse, utlånad från Nationalmuseum för att ingå i en installation av konstnären Christian Partos. Det är en storslagen målning, inför vilken åskådarna stannar upp. Betraktaren lät tankarna dröja vid målningen. Vad föreställde den egentligen? Vilken historia berättade den? Vad kunde bebådelsen säga den som inte tror? När vi så stod där, hördes plötsligt ett vingslag. Det var duvan på målningen som påmint oss om sin del av det under som skildras. Duvan gav sig av, men dess budskap fanns kvar. Och då ändrade målningen karaktär. Ett konstverk som de ivriga turisterna bara sett som en berättelse om något som Bibeln påstår har hänt fick en annan innebörd. Målningen skildrade inte längre Bebådelsen

som händelse utan som insikt. Det var Jungfru Marias insikt vi fick del av, hon hade kommit till klarhet om sin stora och ofrånkomliga uppgift. Och just detta gav installationen dess värde. Konstnären som svarat för ljudinstallationen lyckades med hjälp av ljudet av ett vingslag som drog förbi på några sekunder vända intresset från händelsen till insikten, något som ett aldrig så långt kyrkospel någonsin kunnat göra lika framgångsrikt.

Också den ickereligiöse – till dem hör jag – fann glädje och uppbyggelse i detta. Ty insikten om uppgifters och uppdrags nödvändighet är ofta betydelsefullare än kraftfulla handlingar. De senare är i regel tillfälliga, momentana, lösryckta ur sammanhangen, insikten däremot skapar sammanhang och långsiktighet, väcker förtröstan och kraft att utföra också det glanslösa.

Att förmedla insikten om våra uppgifter som delar av en samhällsgemenskap och ge oss fast grund på vilken vi kan forma vår identitet – så kan museets viktigaste uppgift formuleras.

Om det därtill – som i fallet Tekniska museet – också kan vara barnsligt underhållande, med maskiner som stånkar och pyser eller sinnrika datorer som utför de mest makalösa konststycken inför våra häpna sinnen – så desto bättre.

Marie bebådelse. Målning av Jacopo Tintoretto.
FOTO NATIONALMUSEUM